

OSMANLI'DA DENİZ HAMAMLARI İŞLETMESİ

BUSINESS ADMINISTRATION'S OF SEABATHS IN OTTOMANEMPIRE

Halil İbrahim GÜL

h_ibrahimgul@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-2428-5373

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Received: 15.11. 2018

Kabul Tarihi

Accepted: 19.12.2018

ÖZ

Avrupa da 18.yy başlarında deniz kültüründen faydalanmak için banyo makinaları icat edilirken Osmanlı'da daha farklı bir deniz kültürü gelişmeye başlamıştır. Deniz banyosu, derya hamamı ya da derya banyosu adları ile de bilinen Deniz hamamları, özellikle İstanbul halkı için bir eğlence ve dinlenme yeri olarak ön plana çıkmıştır. Bu tesisler özellikle verdiği hizmet bakımından 19. yüzyıla damgasını vurmuştur. 19.yy da önemli bir yere sahip olan bu işletmeler 20.yy'nin son dönemine kadar işlevlerini sürdürmeyi başaramışlardır. Bu tesisler özellikle İstanbul da belediyenin bünyesi altına geçtikten sonra bir modern işletme konumuna dönüşmüş ve kâr marjında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. İstanbul'la birlikte diğer sahil kıyısındaki şehirlerde ve suyundan yüzmek amacıyla faydalanılan nehirlerde de deniz hamamları kurulmuştur. Bu hamamların kaplıca suyundan da yararlanmak amacıyla kaplıcalarla birlikte inşa edildiği görülmüştür. İlk dönemlerde 20 civarında olan bu tesislerin sayısı daha sonra hızla artarak 80'i geçmiştir. Bu işletmeler yaz döneminde açık olmakla birlikte, kış aylarında da yiyecek ve içecek satarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Deniz hamamı, İşletme, Gelir

ABSTRACT

While bath machines were invented in order to benefit from marine culture in Europe in the early 18th century, a different marine culture began to develop in the Ottoman Empire. These baths, also known as deniz banyosu, derya hamamı or derya banyosu, have been in the foreground as an entertainment and resting place especially for the people of Istanbul.

Seabaths, especially in terms of its services, made its mark on the 19th century. These businesses, which have a significant place in the 19th century, have succeeded in maintaining their function until the last period of the 20th century. They became a modern enterprise, especially after passing under the control of the municipality in Istanbul and a significant progress has been made in the profit margin. Seabaths were established in İstanbul and other coastal cities as well as in the cities by the rivers which are used for swimming. It was seen that these baths were also been built together with hot springs to take advantage of spawater. While the number of these baths were around 20 in their first years, they rapidly increased to over 80.

These bathes were open during the summer season and continued to exist by selling food and beverages in the winter months.

Keywords: Seabath, Business, Income

GİRİŞ

Deniz hamamlarının eskiden beri varlığı bilinmekte olup Cumhuriyetin ilk çeyreğine kadar faaliyetlerini sürdürmüş işletmelerdir. Bu işletmelerin kuruluş aşaması, faaliyete geçmesi ve ücret politikasını anlamak için ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri kullanılmıştır. Bu konu, hakkında ilk defa kullanılan belgeler olduğu gibi farklı disiplinlerin daha önce kullandıkları belgelerden de yararlanılmıştır. Arşiv belgelerinde deniz hamamı, derya hamamı, derya banyosu veya deniz banyosu gibi isimlerle adlandırıldığı görülmüştür. Bu tesisler ilk zamanlarda daha çok yüzme eğlenme ve güneşten yararlanma ihtiyacının sonucunda ortaya çıkmıştır.¹ Daha sonraki yıllarda ise ticari bir işletme ya da kar amacı güden bir kurum olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu işletmeler Osmanlı'nın denizden faydalanma ihtiyacının bir bölümünü karşılamıştır. Daha önceki dönemlerde de yararlanma faaliyetleri olmasına rağmen Osmanlıda denize girme alışkanlığının 19.yy başlarında yaygınlaştığı varsayılmıştır.² Deniz Banyoları 19.yy da İstanbul ve ülkenin diğer bölgelerinde şekillenmeye ve kurumsallaşmaya başlamıştır. Özellikle 19.yy da sayıları artmış, hizmet alanları genişlemiş ve kuruluşu ve işletilmesi bir düzene bağlanmıştır. Bu işletmelerle ilgili yapılan çalışmalar genellikle tarihi perspektiften ele alınmıştır. Bu çalışmaların farklı bakış açılarıyla ele alınıp farklı disiplinler tarafından yorumlanıp yazıya aktarılması gerekmektedir. Sadece tarihi bakış açısıyla değil aynı zamanda iktisadi ve toplumsal gelişme açısından da ele alınmalıdır. Sosyo –ekonomik açıdan incelemek için ise yüzyıllar arası farklılıkları, gelişmeleri ortaya koymak gerekmektedir. 19.yy sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan gelişme ve değişimin 20.yy da devam etmiş olması, işletme ve kurumların gelişmesinin önünü açmıştır. Gerek kurumların işleyişinde gerekse işletmelerin faaliyetlerinde belli kural ve yasalar disiplini edilmiştir. Deniz Hamamları da bu düzenlemelerden payını almış daha verimli ve daha gelir getirici bir özelliğe kavuşmuştur.

BİR İŞLETME OLARAK DENİZ HAMAMLARI

Kuruluş ve Gelişme Süreci

Avrupa da deniz kültürü, Osmanlıya göre daha gelişmiş bir düzeyde oldukça ileri bir seviyede olan deniz makineleriyle sağlanırken³, Osmanlıda bu ihtiyaç deniz hamamlarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle 17. ve 18.yy da İngiltere de ortaya çıkmış olan deniz kültürü başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır.⁴ Avrupa ve Amerika kıtasında deniz makineleri yaygınlaşırken⁵ deniz makineleri İngiltere sahillerinde 20.yy başlarına kadar kullanılmaya devam etmiş; daha sonra kadın ve erkeklere birlikte denize girme serbestisi tanındığında yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır.⁶ Osmanlıda ise deniz hamamları denizden faydalanmanın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Varlığı çok önceden bilinen deniz hamamları ilk önceleri kuruluş ve işletilmesinde yazılı kural ve kaidelere bağlı değilken daha sonraki yıllarda

¹ Süleyman Beyoğlu. Osmanlı Deniz Hamamları Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Yıl 3/2004. Sayı:5. S.54.

² Burçak Evren. İstanbul'un Deniz Hamamları Türkler. Yenileşme Kültüründen Kesitler.75. Bölüm. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara 2002. S.553.

³The Economist.F.B. 16 Kasım 2016. Prospero. From Scarborough to the Seychelles. How these asideemerged as the holiday destination of choice.

⁴ Harrison S. Yorkshire Journal Spring Issue. 2012. Sea Bathing and the First Bathing Machine at Scarborough. <https://storiesfromscarborough.wordpress.com/2016/03/03sea-bathing-and-the-first-bathing-machine-at-scorborough-part/i>

⁵The Economist.F.B.a.g.e ve <http://www.whizzpast.com/photos-19th-century-bathing-machines/>

⁶ <http://whizzpast.com/photos-19th-century-bathing-machines/>

özellikle 19.yy'ın ikinci yarısında belli kural ve kaidelere bağlanmıştır. Deniz hamamları kurulması, işletilmesi ve kiraya verilmesi denizcilik bakanlığına bağlı iken daha verimli bir şekilde dönüştürmek için bu hak denizcilik bakanlığından alınıp belediyeye devredilmiştir. Bu dönüşüm esnasında kurumsal anlamda sıkıntılar yaşandığı gibi mali açıdan da zorluklar yaşanmıştır. Bu devir işleminin doğal bir sonucu olarak bahriye (denizcilik) bakanlığının bütçesi olumsuz etkilemiştir. Hamamların bahriyeden alınıp belediyeye devriyle oluşan bu bütçe açığının limanlara gelen gemilerden alınacak vergilerle kapatılması öngörülmüştür.⁷ Hamamların belediyeye devredilmesinden sonraki süreçte bunların daha modern ve daha sağlığa uygun bir şekilde kurulması belediye meclisince kararlaştırılmıştır. Bu amaçla bir kanunname hazırlanmıştır. Buna göre deniz hamamları kurulması ruhsata bağlanmış ve yapılacak tesislerin inşasının belediyenin belirlediği ölçülerde olma zorunluluğu getirilmiştir.⁸ Bu belirlenen ölçüler ve kriterler yerine getirildikten sonra bu işletmelerin kurulacağı bölgeler gerekli evrakların elde edilmesiyle birlikte belediyenin ilgili birimi tarafından iki ay önceden gazete ilanı ile halka duyurularak kurulma süreci işlemeye başlamıştır.⁹

20. yüzyılın ilk çeyreğiyle beraber toplumsal ihtiyaçların miktar ve çeşitliliği artmıştır. Özellikle İstanbul'da Galata ve Pera'nın daha fazla nüfus barındırması ve hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte han, otel, apartman, pansiyon, kiralık oda, tiyatro, sinema, içki içilen yerler, tercümanlık hizmetleri, polis okulu ve deniz hamamları gibi müessese ve yerlerin öne çıkması nedeniyle bu kurum ve işletmelerde yeni düzenlemelere gidilmiştir.¹⁰ Vatandaşların gün geçtikçe artan denize girme ve deniz banyosundan yararlanma arzusu, yeni ve sıhhi şartlara uygun çok daha fazla müşteriye hitap eden ve daha modern tarzda deniz banyosu kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilikten kaynaklanan denize girme ihtiyacı belediye tarafından İstanbul'un her bölgesine derya hamamı kurulmasını önünü açmıştır.¹¹ Dersaadet'te boğazın her iki yakasına hatta Bakırköy sahillerine kadar deniz banyosunun kurulmasının önü açılmıştır. Mevcut derya hamamlarının yanında 27 adet daha derya hamamı yapılması belediye tarafından kararlaştırılmıştır.¹² Daha sonraki yıllarda bu deniz banyolarının yanına yaklaşık 60'a yakın deniz hamamı ilave edilmiştir.¹³ Böylece İstanbul'da yönetmelikle kurulan bu tesislerin sayısı 80 âdetin üzerine çıkmıştır. Bu 80 adet deniz banyolarının oluşturacağı istihdam ve ticaret hacminin önemli olduğu söylenebilir. Kurulacak bu söz konusu banyoların bölgesi ve sayısı tablo 1de şu şekilde belirtilmiştir.

⁷ Ş.D. 2/12. 30 Mayıs 1871.

⁸Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Deniz Hamamları Hakkında Meclis-İ Maabirkaleme Alınan Nizamname Tercümesidir. Madde1. Hr. To 475/35 7 Temmuz 1862.

⁹Deniz Hamamları Kuruluş Nizamnamesi. Üçüncü Madde. Ş.D. 2/12. 2 Haziran 1870.

¹⁰ BEO. 4528/339581. 14 Ağustos 1918.

¹¹ Ş.D. 2/12. 11 Mayıs 1870.

¹² Ş.D. Dh. 2392/29. 23 Haziran 1870.

¹³ Ş.D. 675/43. 9 Şubat 1873. Deniz Hamamları Kurulma Şartları Nizamnamesi. Yukarıda sayılan bütün bu yerleşim yerlerinde deniz hamamları kurulması bu düzenlemeye bağlanmıştır.

Tablo 1. Nizamnameye göre kurulan Deniz Hamamları

Mevkii	Erkek	Kadın	Toplam
Ahırkapı	1	1	2
Bebek	1	1	2
Beşiktaş	1	1	2
Beykoz	1	1	2
Beylerbeyi	1	1	2
Büyükkada	1	1	2
Çatladıkapı	1	1	2
Çengelköy	1	1	2
Davutpaşa	1	1	2
Eskiköprü (Cisr-i atik)	1	-	1
Heybeliada	1	1	2
İstinye	1	1	2
Kabataş	1	1	2
Kadıköy	1	1	2
Kuleli	1	1	2
Kumkapı	1	1	2
Kuruçeşme	1	1	2
Modaburnu	1	-	1
Ortaköy	1	1	2
Paşabahçe	1	1	2
Salacak	1	1	2
Salıpazarı	1	1	2
Tarabya	1	1	2
Üsküdar	1	-	1
Yenikapı	1	1	2
Yeniköy	1	1	2
Yenimahalle	1	1	2

Bazı bölgelerde nüfus yoğunluğu nedeniyle ve ihtiyaca göre hem erkekler hem de kadınlar için deniz hamamları yapılmıştır. Erkekler ve kadınlar için yapılacak deniz hamamlarının yan yana bulunma zorunluluğu yoktur. Kadınlar için yapılacak deniz hamamlarının piknik alanlarından, meydanlardan ve insan yoğunluğunun olduğu yerlerden uzakta olmasına dikkat edilmiştir.¹⁴ Ancak kuruluş şartlarını yerine getirmediği halde izinsiz olarak kaçak deniz hamamlarının yapıldığı da görülmüştür. Özellikle ticari amaçlı yapılan bu ruhsatsız deniz hamamları yıktırılmıştır. Bu duruma en iyi örnek Bakırköy de (makriköy ya da makri karyesi) inşasına başlanılan ama belediye ekipleri tarafından yıktırılan sayıları 10 adetten fazla olan deniz hamamlarıdır.¹⁵ Derya banyosu açabilmek için belediyeden ruhsat alma zorunluluğuna rağmen bazı şirketler bu kurala uymadıkları görülür. Bu şirketlerden bir tanesi de Rumeli demiryolları şirkettir. Rumeli

¹⁴ ZB. 56/2. 10 Kasım 1905.

¹⁵ Ş.D. 708/4. 27 Kasım 1884.

demiryolları şirketi tarafından kurulan deniz hamamları da belediyeden ruhsat almadan açılmıştır. Bundan dolayı şirketle belediye karşı karşıya gelmiştir.¹⁶

Toplumda denizden ve sudan faydalanma arzusu arttıkça deniz hamamları sayısı artmıştır. Ayrıca deniz hamamları ve kaplıcaların birlikte kullanımı gündeme gelmiştir. Kaplıcalar da Osmanlı'nın sudan tedavi ihtiyacının bir bölümünü karşıladığı için önemlidir. Bazı bölgelerde deniz hamamları ve kaplıcaların birlikte inşa edilmesi gereği duyulmuştur. Tamamen farklı yapısıyla dikkat çeken kaplıcalar da 19.yy sonu ve 20. yy'nin ilkyarısında önem arz etmeye başlamıştır. Yalova kaplıcaları İstanbul ve civarının sıcak su ihtiyacını gidermekteydi ve bu sıcak su ihtiyacının devamlılığının sağlanması için yenileme ve iyileştirme çabaları ön plana çıkmaktaydı. Bu kaplıcaların yeniden inşası ile birlikte bunların yanına Avrupalı tarzda deniz hamamları yapılmasıyla hem sıcak sudan hem de deniz suyundan faydalanılmasıyla birlikte gelirin de artırılması hedeflenmiştir.¹⁷

Yapısı ve Özellikleri

Deniz hamamlarının belediyeye devrinden önce belli standartlarda bir yapılanma söz konusu değildi. Gerek kullanılan malzeme gerekse boyut ve ölçütler birbirinden oldukça farklı idi. Dolayısıyla belediyenin belirlediği kriterler deniz hamamları daha kullanışlı ve daha bir üst seviyeye taşınmalıydı. Bu amaç ve hedef doğrultusunda kolay kurulup kolay bir şekilde sökülmesi ve kullanışlı olmasına özen gösterilmiş, bununla birlikte suya dayanıklı tahta veya bez kullanımı şartı getirilmiştir. Denizden yüksekliğin 4 metre, deniz altının ise bir insan boyunu geçmeyecek şekilde tahta kafes veya sık dokunmuş malzemedan kaplatılması zorunluluğu konmuştur. Bu şekilde denize girenlerin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Yine aynı şekilde güvenliğin sağlanması için yüzme bilenler ve yüzme bilmeyenler için ayrı ayrı bölümler oluşturulmuştur. Yüzme bilmeyenler bölümü diğer bölüme göre daha sağlam ve daha fazla ağırlık taşıyabilecek şekilde yapılmıştır. Diğer bölümün ise daha seyrek ağdan yapılmasında bir sakınca görülmemiştir.¹⁸ Yine aynı şekilde güvenliğin sağlanması için dalgıç bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Dalgıçların istenmeyen bir durumda kullanılmak üzere gerekli teçhizatı bulundurmaları gerekli kılınmıştır.¹⁹ Yüzme bilmeyenler için yüzme dersi verecek yüzme hocalarının bulundurulması da deniz hamamları da olması gereken özelliklerden bir tanesidir.²⁰ Can güvenliğini sağlamak için yapılacak diğer bir önlem ise boğulma tehlikesi yaşayan ya da herhangi bir yaralanma olayı ile karşı karşıya kalanlar için ilk yardım odasının oluşturulmasıdır. Bu ilk yardım odasının içinde ise ecza dolabı ile birlikte tıp fakültesinin yardımıyla her sene gözden geçirilecek bir ilk yardım şeması bulundurma zorunluluğu getirilmiştir.²¹ Bu uygulamalara ek olarak çocukların güvenliliğini sağlamak için de 12 yaş ve altı çocukların ebeveynlerinden izinsiz bu hamamlardan yararlanmaları kesinlikle yasaklanmıştır. Ayrıca sarhoş ve gayriahlaki davranışta bulunanlarında deniz hamamlarına girmelerine izin verilememiştir.²² Sahillerin ve deniz çevresinin güvenliğini sağlamak için de birtakım önlemler alınmıştır. Bunlardan en önemlisi güvenlik görevlisi (mubassır)²³ istihdamı olmuştur. İstihdam edilen bu kişiler kolluk görevi yapan bekçiler olarak nitelendirilebilir. Bunların maaşları buldukları bölgelerdeki deniz hamamları

¹⁶Dh. Mkt. 27/47. 1 Ağustos 1893.

¹⁷Beo. 3699/277410. 8 Şubat 1910.

¹⁸Age. Madde 2.

¹⁹Age Madde 4.

²⁰Age Madde 10.

²¹Age. Madde 5

²²Age. Madde 6

²³ Mubassır kelimesi bakan, gören, gözeten anlamındadır. Arapça basara kelimesinden türemiştir.

tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.²⁴ Bu işletmelerin belediyeye devrinden sonra giriş-çıkış saatlerine de belli bir standart getirilmiştir. Sabahtan öğleden sonra üçe kadar erkekler, üçten dokuza kadar ise kadınların deniz hamamlarını kullanmalarına izin verilmiştir.²⁵ Saat dokuzdan sonra ise tekrar erkeklerin kullanımına sunulmuştur. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı bölümleri olmayan deniz hamamları da denize giriş saatleri belirlenmiştir. Yapılan bu düzenlemeler deniz hamamlarını daha fazla disipline etmiş, modern tarzda bir işletmenin başlangıcı olmuştur.

Şekli ve Biçimi

Bu banyoların halka açık bölümlerin yanında özel odalar (loca) yapılmış; bu localar özel müşterilere hizmet verebilecek şekilde düzenlenmiştir. Bu özel odalardan yararlanacak müşterilerin giriş ücreti de diğer müşterilerden farklı olarak yansıtılmıştır.²⁶ Bu banyoların içinde havuzlarda bulunmaktadır. Bu havuzlardan faydalanacak müşterilerin havuzundan yararlanacakları bölüm yaklaşık 10 m civarında olup ikinci bir kişinin bu bölgeye girmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Çok fazla kişi sudan faydalanmak için içeri alınırsa yani deniz hamamları düzenlemesine aykırı hareket edilirse hamam sahibi yani deniz hamamları kiralayan kişiden her bir fazla kişi için 10 kuruş peşin ceza alınacaktır.²⁷ Deniz hamamları faaliyete başlaması temmuz ayının girmesiyle birlikte olup eylül ayının bitimine kadar ki dönemi kapsamaktadır.²⁸ Bu üç aylık dönem bu işletmelerin denizden yararlanmak için açık olduğu dönemdir. Ancak kış aylarında da deniz hamamları faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle Haliç denizinin İstanbul boğazıyla birleştiği bölgede kurulu olan Galata köprüsüne bitişik inşa edilen deniz hamamları bazı seneler yıl boyunca işletmesini sürdürmüştür.²⁹ Deniz hamamları işletmeye açık olmadığı durumlar da işletme sahipleri yiyecek ve içecek satarak yıl boyunca kazanç elde edebiliyorlardı. Deniz hamamları yanında kurulan büfeye benzeyen kahvehane olarak da adlandırabileceğimiz yerlerde değişik tüketim maddeleri satılıyordu. Bu tüketim maddeleri sıcak ve soğuk yemekler, kuruyemiş, içecek olarak ise kahve³⁰ çay ve limonatadan oluşmaktaydı. Ancak alkollü içkilerin satılması kesinlikle yasaktı.³¹

Deniz Hamamlarının Giriş Ücretleri

Deniz hamamları giriş ücretleri oldukça değişkenlik göstermiştir. Deniz hamamları kullanma ve giriş ücretleri belediyenin deniz hamamları sözleşmesinde belirtilmiştir. Giriş ücretleri özel bölmeli yere, halka açık yere, giriş için gerekli malzemelerinin (havlu, peştamal, vb.), asker ve çocuk olup olmadığına göre belirlenmiştir. Özel oda da denize girecekler havlu takımı kiralanırsa ise 3 kuruş (daha sonra 4 kuruşa yükseltilmiştir), halka açık bölümde denize girenler havlu takımı kiralanırsa ise 2 kuruş, havlu takımı kendinden olursa 1 kuruş ödenmesi belediyeye kararlaştırılmıştır. Ancak bazı askeri personelin ve çocukların giriş ücreti düşük tutulmuştur. Bunların giriş ücretinin yarısını ödemesi yeterli görülmüştür. Ayrıca çavuş rütbesinin altında olan er ve erbaşların onar para karşılığında banyolardan istifade etmesine müsaade edilmiştir.³²

²⁴ Ş.D. 675/43. 9 ŞUBAT 1873. Belgede mubassır kelimesi kullanılmıştır.

²⁵ Ş.D. 675/43. Deniz Hamamları Sözleşmesi Özeti. 9 Şubat 1843.

²⁶ Age. Made 13.

²⁷ Age. Madde 3

²⁸ Age. Madde 7

²⁹ İ.Mvl. 560/25181-1.28 Haziran 1865.

³⁰ İ.Mvl.560/25181-1.20 Haziran 1865.

³¹ İ.Mvl.560/25181-1.20 Haziran 1865.

³² Age.Madde 13.

Deniz hamamları olmadığı bölgelerde yaşayan halkın ve ödeme gücü olmayan fakirlerin tehlikeli bölge olmaması halinde denize girmesine göz yumulmuştur. Ödeme gücü olmayanların denizden faydalanma şartları, deniz hamamları olmaması, güvenilir bölge olması ve deniz hamamları oldukça uzak olması şeklinde sıralanabilir.³³

Deniz hamamları giriş ücretli olmasına rağmen indirimli tarifeler³⁴ ve sosyal içerikli politikalar uygulandığı da görülmüştür. Öğrencilerin bu tesislerden ücretsiz olarak yararlanması sağlanmıştır. Özellikle Selanik jandarma okulunda okuyan öğrencilerin öğleden sonra ders yapmaması ve bu tesislerden faydalanması kararlaştırılmıştır. Bu kurumun tesisleri kullanma maliyeti olan 3 Osmanlı lirasını hükümetin karşılaması söz konusu olmuştur.³⁵ Sosyal içerikli deniz hamamlarına bir diğer örnekte İzmir'de fukara hastanesine gelir sağlamak için kurulan Aydın ili deniz hamamlarıdır. Daha sonraki yıllar da bu deniz hamamları habersiz bir şekilde askeriye tarafından yıktırılmış ve bunun sonucunda İzmir belediyesiyle askeri birlik arasında bir dava söz konusu olmuştur.³⁶

Deniz Hamamlarının Kurulduğu Yerler ve Bölgeler

Deniz hamamları özellikle İstanbul başta olmak üzere ülkenin deniz ya da nehir olan her bölgesinde kurulmuştur. Genellikle nüfusun yoğun olduğu yerlerde inşa edilmiştir. Özellikle bu kurumlar, İstanbul sahilleri ve Büyükada'da yoğunlaşmakla beraber Ege bölgesinde İzmir ve Aydın³⁷ Karadeniz bölgesinde ise Samsun³⁸ civarında ağırlık kazanmıştır. Ayrıca Musul şehri ve Dicle nehri üzerinde de deniz hamamları kurulmasına izin verilmiş, buradan elde edilecek hasılatın ise Musul hazinesine bırakılması kararlaştırılmıştır.³⁹ Devlet eliyle işletilip kiraya verilen deniz hamamları olduğu gibi özel kişilerin yani deniz kenarında taşınmaz varlığı olan mal sahiplerine de deniz hamamları kurma ruhsatı verilmiştir.⁴⁰ Özel mülkiyet sahibi olanlar ve belediyenin kira bedeli elde ettiği deniz hamamları her ikisi de aynı kriterlere uymak zorundadırlar. Deniz hamamları kurulmasında birbirlerine yakın olup olmadığı göz önünde bulundurulmuştur.⁴¹ Hasılatın düşmemesi ve işletmelerin kendi aralarında rekabet etmemesi için böyle bir uygulamaya gerek duyulmuştur. Özel mülkiyet sahiplerin kuracakları deniz hamamları ticari olmasına izin verilmemiştir. Mülk sahibi ve yakınları deniz hamamlarından faydalanabilecek, ancak gelir elde etmek amacıyla üçüncü şahısların buralara girmesine izin vermeyeceklerdir.⁴²

Büyükkelçiliklerin oldukça büyük bir bölümü İstanbul boğazı civarında yoğunlaşmıştı. Bunlar da kendi personelleri için kendi kurdukları deniz hamamlarını kullanıyorlardı.⁴³ Elçiliklerin kendi hamamını kurmasına ve işletmesine izin verilmiştir.

³³ Ş.D. 675/43. Deniz Hamamları Sözleşmesi Özeti. 9 Şubat 1843.

³⁴ Ş.D. 675/43. Deniz Hamamları Sözleşmesi 13.Madde.

³⁵ Tfr. I. As. 72/7161. 14 Ağustos 1909.

³⁶ A.Mkt.Um. 111/18. 26 Ekim 1852.

³⁷ Mvl.255/20. 29 Mart 1853.

³⁸ Lütfi Tınç. Umumi Deniz Hamamlarından Halk Plajına. Popüler Tarih. Haziran 2005/58.

³⁹ A.Mkt.Mhm. 422/37. 1 Ekim 1868.

⁴⁰ Age. Madde 8

⁴¹ İ.Mvl.560/25181-1

⁴² İ.Mvl.560/25181-1.20 Haziran 1865.

⁴³ Burçak Evren. İstanbul'un Deniz Hamamları Türkler. Yenileşme Kültüründen Kesitler.75. Bölüm. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara 2002. S.559.

Gerek belediyenin gerekse ailelerin kendi deniz hamamları kurdukları gibi şirketlerde kendi personelleri için deniz hamamları kurup işlete biliyorlardı. Rumeli demir yolları şirketi kendi deniz hamamları kurup personelini bunlardan faydalandıran şirketlerden biridir. Bu şirket kendi sözleşmesine dayanarak deniz hamamları inşa etmiş, ancak belediye bu işletmelerin belediyenin izni ve kurallarına uyması gerektiğini belirtmiş, dolayısıyla söz konusu şirketten belediyeye ödeme yapması istenmiştir.⁴⁴Rumeli demir yolları gibi şirketlerin ruhsatsız bir işletme açması diğer şirketlere de emsal teşkil edecek ve belediye gelir kaybına uğramakla kalmayıp, bir karışıklık ortaya çıkacaktır.

Faaliyeti, İşletilmesi ve Kiraya Verilmesi

Deniz hamamları 19.yy ilk yarısından önce denizcilik bakanlığı gözetimin de kurulurken 19.yy ikinci yarısından itibaren İstanbul belediyesi tarafından kurulması, işletilmesi ve kiraya verilmesi söz konusu olmuştur.⁴⁵Deniz hamamları işletmeleri genellikle iki senelik dönemlerle kiraya verilirken bir ve üç yıllık dönemlerde de kiraya verildiği görülmüştür.⁴⁶Bunların işletilmesi ya da kiraya verilmesi peşin yapılabildiği gibi taksitler halinde de ödenme imkânı sağlanmıştır. Genellikle bu taksitlendirme işlemi bir peşin artı iki taksit⁴⁷ ya da bir peşin artı üç taksit şeklinde olmuştur.⁴⁸

Deniz hamamları, işletmecilere belli bir bedel karşılığı kiraya verilirken işletmecinin kar elde etmesi gerekmektedir. Ancak deniz hamamları işletmecilerinin kar elde ettiği dönemler olduğu gibi deniz hamamları işletmecinin zarar beyan ettiği dönemler de olmuştur. Zarar söz konusu olduğu dönemler de işletmeci bir takım sorunlar ve engellerle karşılaşmıştır. Deniz hamamları olduğu bölgelerde herhangi bir doğal afet deprem, yangın, sel, fırtına⁴⁹ meydana gelmesi ya da bir salgın hastalığın ortaya çıkması ya da savaş ortamının doğması bu tesislerden yararlanacak kişi sayısını düşürmüştü ve elde edilecek hasılatın azalmasına yol açmıştır. Bu yüzden işletmeyi kiralayan ile belediye arasında sorunlar yaşanmıştır.⁵⁰ Deniz hamamları işletmeleriyle belediye arasında yaşanan başka bir sorun da normal hamamlarla deniz hamamları arasında yaşanan rekabet olmuştur. Buna en iyi örnek Beşiktaş hamamı ile Salıpazarı deniz hamamları davasıdır. Salıpazarı deniz hamamları kapatılmış ve gelirine el konmuştur. Çok uzun bir mahkeme dönemi yaşanmıştır. Dolayısıyla işletme müşteri kaybına uğramış ve zarar etmiştir. Belediye bu zararı karşılamayı kabul etmemiştir. İşletme mağdur edilmiştir.⁵¹ İşletmelerin zarar etmesinde diğer bir neden ise; salgın hastalıklardır. Kolera salgını o dönemin en çok görülen hastalıklarından biridir. Bazı deniz hamamları işletmecileri koleranın kendilerini son derece olumsuz etkilediğini bundan dolayı işletmeden yararlanan kişi sayısının azaldığını bir talep eksikliğinin oluştuğunu, bunun sonucunda da hasılatlarının düştüğünü öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla bunun tanzim edilmesi ya da ödenmesi gereken kira bedelinin düşürülmesi ya da ertelenmesi talebinde bulunmuşlardır.⁵²Fakat işletmeyi kiralayanlar bu taleplerinden bir sonuç alamamışlardır. Hükümetin hastalıklarla mücadele (illeti mündefia) kararı aldığı yıllarda bazı deniz hamamları kapalı kalmış bunun sonucunda da işletme sahipleri zarar etmişlerdir. Bu olağanüstü durumdan

⁴⁴Dh. Mkt. 27/47. 1 Ağustos 1893.

⁴⁵Ş.D. 2/12. 18 Temmuz 1871.

⁴⁶Dh. Mkt. 309/80 19 Kasım 1894. Beo. 600/44957 15 Nisan 1895.

⁴⁷İ.Mvl.560/25181-1.20 Haziran 1865.

⁴⁸İ.Mvl.560/25181-1.20 Haziran 1865.

⁴⁹İ.Şe. 4/28. 24 Haziran 1894.

⁵⁰Dh. Mkt. 309/80 19 Kasım 1894

⁵¹Ş.D. 766/18. 7 Eylül 1893.

⁵²Beo. 600/44957. 15 Nisan 1895.

dolayı işletmelerin kapatılması sonucu oluşacak zararın sözleşme de böyle bir durumdan söz edilmediği için tanzimin nasıl karşılanacağı açık ve net olmadığından birtakım sorunlar da yaşanmıştır. Denize girmenin yasaklandığı bu dönemde yiyecek, içecek, meşrubat, kahve satışına izin verilmiştir.⁵³ Yine aynı şekilde meydana gelen 1894 büyük İstanbul depreminin verdiği zararın karşılanmasını istemişlerdir. Ancak belediye bu isteklerin karşılanmasına olumlu bakmamıştır. Kolera hastalığının deniz sezonunun sonunda görüldüğü dolayısıyla ödemelerde bir erteleme ya da indirim gidilmesinin söz konusu olamayacağını bildirmiştir. Depremin ise deniz hamamlarına etkisinin yok denecek kadar az olduğunu belirterek bundan kaynaklanan zararların karşılanması talebini de reddetmiştir.⁵⁴

Bazı dönemlerde de ise belediyenin kira bedelini tahsil edemediği durumlar ortaya çıkmıştır. Ailevi ya da başka sebepler öne sürüp kira bedelini ödemeyen ya da ödemek istemeyen işletmeciler de olmuştur.⁵⁵ Belediyenin gelir kaybına neden olan başka bir örnek ise Rumeli demiryolları şirkettir. Şirket kendi sözleşmesine dayanarak yaptırdığı Sirkeci ve Narlı kapı deniz hamamlarının belediyenin yaptırdığı deniz hamamlarına çok yakın olması ve bu şirketin kendi personeli dışında ticari amaçla müşteri kabul etmesi nedeniyle belediyeye ait deniz hamamlarının gelir kaybına uğraması söz konusu olmuştur.⁵⁶

Deniz hamamları sadece ülke halkı için değil aynı zamanda yurtdışından önemli misafirler ve turistler içinde hizmet sunmuştur. Prens ve veliathlar bu işletmelerin müşterileri olmuşlardır.⁵⁷ Deniz hamamları için gelen turistler genellikle Rusya⁵⁸ ve Balkan bölgelerinden olmuştur.⁵⁹ Alman İmparatoru Osmanlı'yı ziyareti sırasında hem kaplıcalardan hem de deniz hamamlarından yararlanmıştı.⁶⁰ Yabancı misafirler, elçilik mensupları ve ülke temsilcilerinin bu işletmeleri kullandıkları görülmektedir.⁶¹ Nasıl ki yabancı misafirler Türkiye'deki deniz hamamlarından faydalandığı gibi Türk bürokratlarda yurt dışında buldukları sırada deniz hamamlarından faydalanmışlardır. Türkiye'nin Rusya Petersburg büyükelçisi Kırım'da bulunan deniz hamamlarından şifa bulmak için deniz suyundan faydalanması kayda değerdir.⁶² Yine aynı şekilde Türk diplomatlarının Paris gezisi esnasında deniz hamamlarını kullanmışlar ve onlardan övgü ile bahsetmişlerdir. Kolera salgınının ortaya çıktığı dönemlerde Osmanlı'da kolera vakaları görüldüğü gibi Fransa'da da görülmüştür. Ancak bu durum Paris'teki Osmanlıların denize girmelerini engellememiştir.⁶³ Türkiye'nin bazı büyükelçilik personeli ise tedavi amacıyla Belçika'daki deniz hamamlarını kullanmışlardır.⁶⁴

Deniz hamamları toplumun deniz suyundan faydalanarak hamam ihtiyacını karşılayan ve bu şekilde kâr elde eden bir işletme olmasının yanında doğal afet zamanlarında elde ettikleri hasılatın tamamını doğal afetin yaşandığı bölgeye göndermek suretiyle sosyal sorumluluk da üstlenen işletmeler olmuşlardır. Anadolu ve

⁵³J.Hr. 560/25181-3. 11 Temmuz 1865. A.Mkt.Mhm. 364/25. 4 Ekim 1866.

⁵⁴Age. 309/80 19 Kasım 1894

⁵⁵Dh. Mkt. 881/47. 18 Ağustos 1904.

⁵⁶Dh. Mkt. 27/47. 1 Ağustos 1893.

⁵⁷Hr. To 46/15 16 Ağustos 1886.

⁵⁸Dhhh. Eum. Aş. 54/85. 7 Temmuz 1921. Bu belgede denize girdikten sonra dinlenirken rahatsız olan ve vefat eden bir rus kadın turistten bahsetmektedir.

⁵⁹Y.A.Hus. 194/65. 17 Ağustos 1886.

⁶⁰J.Hr. 250/14885-1. 30 Haziran 1871.

⁶¹Y.A.Hus. 194/65. 17 Ağustos 1886.

⁶²Y.A.Hus. 183/73. 1 Ekim 1885.

⁶³Y.Ee. 44/94-1. 17 Temmuz 1866. Y.Ee. 95-1. 24 Ağustos 1866.

⁶⁴J.Hus. 2/56. 18 Ağustos 1892.

Halep'te meydana gelen depremler için özellikle Haliç ve Galata köprülerinin yanına kurulan deniz hamamları bu duruma örnek teşkil etmiştir.⁶⁵

Bu işletmelerin zaman zaman el değiştirdiği de görülmektedir. İzmir liman ve rıhtımının işletme hakkı Hicaz Askeri Demiryolu ve Limanları Müdürlüğüne aitti. Liman ve rıhtım üzerinde bulunan tramvay hattı ve deniz hamamları hükümetçe demir yollarından alınıp belediyeye devredilmesi sağlanmıştır. Devir bedeli hükümetçe karşılanmıştır.⁶⁶ Söz konusu bölgede bir tramvay işletmesinin bulunması, burada nüfus yoğunluğunun ve ticaret hacminin yüksek olduğunun bir göstergesidir. Bundan dolayı tramvayla taşınan yolcuların deniz hamamlarından yararlanma olasılığı oldukça yüksektir. Dolayısıyla belediyenin hem tramvay hizmetinden hem de deniz hamamlarından gelir elde etmiş olması yadsınamaz bir gerçektir.

Deniz hamamları yerli girişimciler tarafından işletilmekle beraber yabancı yatırımcıların da ilgi alanına girmektedir. Türk işletmeciler yani Osmanlı tebaasında olanlar tarafından açık artırma yoluyla kiralanan deniz hamamları olduğu gibi yabancı yatırımcılar ya da ülkeler tarafından işletilen deniz hamamları da vardır. Ayestefonos (Yeşilköy) bu deniz hamamlarından bir tanesidir. Yönetim yeri Fransa olan bu hamamın malzemeleri Fransa'dan getirilmiş, kapladığı alan ise yaklaşık bir milyon m²'dir.⁶⁷ Fransa elektrik, yol, su⁶⁸ gibi büyük çaplı projelerle ilgilendiği gibi gelir elde edeceğini düşündüğü daha küçük projelerle de ilgilenmiştir. Bu işletmelerden günde ortalama 1500-2000 kişi arası insanın faydalandığı tahmin edildiğinde⁶⁹ aylık (30 gün) yaklaşık 45.000-60.000, deniz mevsiminin bitmesiyle birlikte 3 aylık dönemde ise 105.000 ile 180.000 bin arasında kişinin bu işletmelerden yararlandığı sonucuna varabiliriz. Giriş ücretinin yanında tüketim için harcanan paranın da önemli bir ekonomik girdi oluşturduğu söylenebilir.

⁶⁵Y.Mtv. 157/28. 16mayıs 1897. Ya.Res. 108/48. 3 Eylül 1900.

⁶⁶Beo. 4494/336982. 4 Aralık 1917.

⁶⁷Dh. İ.D. 38-2/48. 30 Kasım 1912.

⁶⁸ İstanbul Su Şirketi Ya da Terkos Su Şirketi Yada Dersaadet Su Şirketi Büyük Ölçekli Bir Proje Olup Fransız Sermayesiyle Kurulmuştur. Bknz. Gül H. İbrahim. Terkos Su Şirketi. Basılmamış Doktora Tezi. M.Ü.Sos. Bil. Enst. 2009.

⁶⁹ Süleyman Beyoğlu. Osmanlı Deniz Hamamları Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Yıl 3/2004. Sayı:5. S.67.

Tablo 2. Kâr - Zarar Tablosunun Gösterilmesi

Tablo 2.1. İşletme Hakkı İstanbul Belediyesine Ait Açık Artırma Usulü İle İhale Edilen Herkese Açık Deniz Hamamlarının 1310 (1895) Yılına Ait Hasılatına Ait Belge.

Belge No:ŞD773/14 11Nisan 1895

VARİDÂT					
Guruş	Para	Mecidiye yirmiden		Deniz Hamamları	Açıklama
		Guruş	Para		
		33.468		Salıpazarı	97 numaralı sahifeden
		49.365		Kadıköy	99 numaralı sahifeden
		13.000		Üsküdar	101 numaralı sahifeden
119.393	20	23.560	20	Kumkapı	103 numaralı sahifeden
		3.750		Samatya	Kesime verilmiş
		3.000		Haliç	Kesime verilmiş
		800		Arnavutköy ve Bebek	Kesime verilmiş
		600		Kuzguncuk	
13.150		5.000		Ortaköy	
12.543	20				
28.000		28.000		Münhedimen el-yevmmevcûd bulunan umûm banyoların kereste bedeli	
160.543	20				
130.525	30				
291.069	10				

Tablo 2.2. 309 ve 310 oluşan zararın genel hesapta gösterilmesi

Beyânı	
309 95. sahifede gösterilen ziyânı	55.107,00
310 ziyânı	75.418,30
	130.525,30

Tablo 2.3. Masârîfât Cetveli

		Mecidiye yirmiden		Deniz Hamamları	Açıklama
Guruş	Para	Guruş	Para		
		31.731	30	Salıpazarı	98 numaralı sahifeden menkûldür
		40.966		Kadıköy	100 numaralı sahifeden menkûldür
		12.280		Üsküdar	102 numaralı sahifeden menkûldür
		26.128	30	Kumkapı	104 numaralı sahifeden menkûldür
235.962	20	124.855	30	Üç yüz on senesi bedeli	
235.963	10				
55.107		55.107		Üç yüz dokuz senesi bedeli	95 numaralı üç yüz dokuz hesâbından

Bu belgede deniz hamamları kar ve zarar çizelgesi gösterilmektedir. 11 Nisan 1895 tarihli ŞD 773/14 numaralı belgeye göre genellikle deniz hamamlarının kar elde ettiği görülmekle birlikte bazı deniz hamamlarının ise zarar ettiği anlaşılmaktadır. Zarar eden deniz hamamlarının talep yoğunluğunun düşük olması, bir doğal afet ya da salgın hastalığın yaşanması sonucudur. Bu olumsuzlukların olmadığı dönemlerde söz konusu deniz hamamları da kâr elde etmektedir. Bilâd-ı selase'nin içinde kalan bölgelerde Eminönü, Kadıköy, Üsküdar gibi yerleşim yerlerinde talep miktarı oldukça yüksek seyrederken merkezden daha uzakta olan yerleşim yerlerinde talebin nispeten daha küçük olduğu görülmektedir.

İhale Yoluyla Kira Bedeli Alınması

Deniz hamamları çoğunlukla ihale yoluyla kiraya verilmiştir. İhale bedelleri yıldan yıla farklılık göstermiştir. En çok rağbet gören bölge Haliç bölgesi ve en fazla ihale bedeli ödenen deniz hamamları ise Yeni Köprü (Cisr-i Cedid) galata köprüsü ile Eski Köprü (Cisr-i Atik)Unkapanı köprüsündeki deniz hamamları olmuştur. İhale yoluyla kira bedeli için en iyi örnek Salıpazarı deniz hamamlarıdır. Salıpazarı deniz hamamları Galata köprüsünün Karaköy tarafında kurulmuştur. Bu deniz hamamları iki yıllık süreyle kiraya verilmiş ve kira bedelinin iki taksit şeklinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Örnek olarak 1866 yılı ihale bedelinin 1 yük 70.000 kuruş olmasını gösterebiliriz.⁷⁰

İyileştirme ve Tamirat ya da Yeniden İnşası İçin Ayrılan Bütçe

Deniz hamamları belediyeye devrinden sonra iyileştirme, tamirat ve sıhhi şartlara uygunluğu oldukça önem kazanmıştır. İşletmenin hijyenik ortamda tutulması için belediye zaman zaman müdahalelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Bazı hastalıkların ortaya çıkmasından sonra belediye deniz hamamları kurulması aşamasında sıhhi şartlar konusunda işletmecileri (mültezim) uyararak, gerekli önlemlerin alınmasını ve sağlığa uygun ortamın hazırlanmasını istemiştir. Kuruluşu çok eskiye dayanan Fenerbahçe deniz hamamları kiralanabilir ve gelir getirici özelliği olduğundan bu konuda uyarılmıştır.⁷¹Moda deniz hamamları özellikle erkekler kısmının sıtma hastalığının kaynağı olduğu şüphesi oluşmuş ancak bu durumun gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Moda ve civarı şehir merkezinden uzak olmasına rağmen deniz yosunlu ve kirli olduğundan

⁷⁰J.Hr. 560/25281-5. 13 Ağustos 1866.

⁷¹Beo. 3597/26978. 14 Temmuz 1909. Dh. Mkt. 2835/20. 7 Haziran 1909. Dh. Eum. Mem. 68/44. 6 Eylül 1915. Dh.Mkt. 2868/71. 7 Temmuz 1909.

hastalıkların ortaya çıkma ve yayılma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu bölgenin kirlenmesinin en önemli sebebi ise Haydarpaşa semtinden denize bırakılan lağım suları ve ev atıkları olduğu ortaya çıkmıştır.⁷² Büyükkada da gemilerin yük alıp boşalttığı yerin deniz hamamlarına yakın olmasından dolayı sıkıntılar yaşanmış ancak bu sorun da daha sonra çözülmüştür.⁷³

Özellikle Haliç köprülerinin ve Tersane-i Amire'nin yanındaki deniz hamamları faydalanan fert sayısı bakımından diğer deniz hamamlarından daha öne çıkıyordu. Gerek müşteri sayısı gerekse elde edilen hasılat bu işletmelerin önemini artırıyordu. Bir doğal afet durumunda bu hamamların hasılatı doğal afet yaşanan bölgelere gönderiliyordu. Dolayısıyla bu hamamların yenilenmesi ve tamir edilmesi son derece önemli olmuştur. Bu işletmelerin yenilenmemesi veya tamir edilmemesi halinde elde edilecek hasılat son derece azalacaktır.⁷⁴ Yine aynı şekilde iyileştirme çalışmamalarının yaz mevsimi gelmeden önce başlatılıp bitirilmesi işletmede olabilecek bir gelir kaybının önüne geçmesi açısından son derece önemlidir.⁷⁵

Özellikle Haliçteki Yeni Köprü (Cisri-i Cedid) yanında kurulan deniz hamamlarında farklı yıllarda ve çok sınırlı bütçelerle iyileştirme ve yenileme işlemine gidilmiştir. Bu bölgedeki deniz hamamları gelir getirici özelliğine sahip olduğu için ıslah ve tamir için gerekli miktar daha çok buradakiler için ayrılmıştır.⁷⁶

Bazı senelerde özellikle nüfus yoğunluğunun olduğu yerlerde yeniden inşa edilmesi gereken deniz hamamlarının kaynak yetersizliği yüzünden inşası ertelenmiş ya da daha az bütçeyle tamirata gerçekleştirilmiştir.⁷⁷

Deniz hamamları tamir yenileme ve yeniden inşa işleri için rakamsal bazı değerler şöyledir;

1865'te Tersane-i Amire yanına yapılacak deniz hamamları için 85.000 kuruş bedel ayrılmıştır.

1865'te Salacaktan Modaya, Ahır kapıdan Narlı kapıya ve Salı pazarına yapılacak deniz hamamları için ruhsat bedeli 30.500 kuruş olarak öngörülmüştür.

1881'de Cisri- Cedid deniz hamamlarının yenilenmesi için Osmanlı altını =100 kuruşluk hesabıyla 60.669 kuruşluk bir bütçe ayrılmıştır.

1882'de Yeni kapı hamamları için ayrılan miktar 14.354 kuruş olmuştur.

1888'de tamirat ya da yenile için ayrılan ödenek mecdi 19 kuruştan 21.285 kuruş 10 para olarak hesaplanmıştır.

1890'da Cisri -Cedid deniz hamamları tamirata için ayrılan ödenek mecdi 19 kuruş 12.225 kuruş 30 para ayrılması kararlaştırılmıştır.

1892'de tamirat için ayrılan ödenek 16.197 kuruş 5 para olarak kabul edilmiştir.

1894'te tamirat için ayrılan ödenek mecdi 19 kuruştan 23.609 kuruş 9 paralık bir bütçe şeklinde düşünülmüştür.

⁷² 30 Temmuz 1912 Tarihli Belge. Dosya Ve Gömlek Numarası Belli Değil.

⁷³ Hr. To. 538/88. 4 Ağustos 1893. Dh.Mkt. 120/11. 26 Ağustos 1893.

⁷⁴ Y.A.Res. 108/48. 3 Eylül 1900.

⁷⁵ Dh. Mkt. 1508/119. 19 Mayıs 1888

⁷⁶ T.Fr. I.As. 1/24. 13 Eylül 1892. Ayrıca Dh. Mkt. 1508/119. 19 Mayıs 1888.

⁷⁷ İ.Ş.D. 5406-2 . 18 Mayıs 1888.

1901'de tamirat için ayrılan ödenek ise 110.000 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Tamir edilmeyip yeniden inşa olunması halinde yapılacak harcama bakır kaplama ve duba maliyeti Osmanlı lirası olarak 43.200 kuruş, kadın ve erkekler için yapılacak deniz hamamlarının toplam maliyeti ise 116.753 olarak hesaplanmıştır.⁷⁸

Tamir masrafları toplamı kayda değer bir yekûn tutmaktadır. Bu işletmeler bu giderleri karşılama potansiyeline sahip olduklarından gelirlerin giderleri karşılması Derya Banyolarının önemini yansıtmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı coğrafyasında ilk zamanlardan beri deniz suyundan istifade edilmesine rağmen bu deniz suyunun ticarileşmesi ancak 19.yy da söz konusu olmuştur. Oysa Avrupa'da çok daha önce deniz suyundan faydalanılmaya başlanmış ve bununla beraber sıcak su kaynaklarının da tedavi amacıyla kullanılması gelir getiren merkezlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 19.yy'da deniz kültürünün yayılmasıyla beraber deniz suyundan daha verimli faydalanmanın yolları aranmış; hem devlet bütçesine katkı sağlayacak hem de sosyal içerikli olacak bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu yapılanma sonucu modern bir işletmeyi andıran deniz hamamları ortaya çıkmıştır. Deniz hamamlarının İstanbul ağırlıklı olmak üzere Osmanlının sınırları içinde kalan hemen hemen her bölgede kurulduğu görülmektedir. İstanbul ve civarı en çok deniz hamamları kurulan bölge olurken İzmir ve Aydın bölgesinin daha sonra geldiği görülmektedir. Deniz hamamları önceleri bir eğlence, bir boş zaman değerlendirme yeri iken daha sonraki yıllarda bir ticari kuruluş olarak işlevlerini sürdürmüşlerdir. Belediyeler bu işletmelerin ruhsat izninden kiraya verilmesine kadar birçok alanda gelir elde etmişlerdir. 19.yy'ın ikinci yarısı deniz hamamları için bir dönüm noktası olmuştur. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati birçok alanda yeniliklerin ülkeye gelmesi açısından öncülük ettiği gibi deniz hamamlarının kurulması ve yeniden yapılanmasında da öncülük etmiştir diyebiliriz. Çünkü bunların yeniden yapılanma süreci 1867-1873 dönemine rastlamaktadır. Bu dönem deniz hamamlarının iskeletini oluşturmuştur. Daha sonraki yıllarda deniz hamamları bu yapı üzerinden geliştirilmiştir. Cumhuriyetle birlikte deniz hamamları şekil değiştirmiştir. Deniz hamamları kuruluş ve işletme faaliyetlerini savaş yıllarında kaybetmişlerdir. İngilizlerin Florya'ya kurdukları deniz hamamları bu işletmelerin tamamen değişmesine yol açmış ve plajların ilk temelini oluşturmuştur.⁷⁹ İşlev ve fonksiyonları değişmekle birlikte deniz hamamları 70'li yıllara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁸⁰ Günümüzde deniz hamamları yeniden canlandırılabilir, teknolojinin sağladığı imkânlarla donatılıp hem eğlence ve dinlenme alanları hem de gelir getiren mekânlar olarak yeniden yapılandırılabilirler.

KAYNAKÇA

Adanalı, A. Ş., Deniz Hamamları, Envai, Menafi-Denize Kimle Girebilir?, İstanbul 1322.

Adil, F., "Deniz Hamamından Plaja", Tan, 9 Ağustos 1941.

Akçura, G., "Cumhuriyet Dönemi İçin Özel Tarih 1933-1942", Aktüel Özel Dizi 2.

Akçura, G., "İstanbul'un Plajlar Tarihinden Bir Sayfa; Florya", Skylife, Temmuz 1999 .

⁷⁸ Ş.D. 811/17. 20 Haziran 1901.

⁷⁹ Kamil Şahin. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.' Deniz Hamamları' Maddesi. C.Ix.S.155. Ayrıca Vakıflar Dergisi Xııı. Sayı. Ankara .1994. S.243.

⁸⁰ Süleyman Beyoğlu. Osmanlı Deniz Hamamları Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Yıl 3/2004. Sayı:5. S.67

- Alus, S. M., "Eski Deniz Hamamları", İstanbul İçin Şehrengiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1991.
- Aşkın, S., Halk Plajı, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1954. Aral, Tekin, Salacak Öyküleri, Parantez, İstanbul 1998.
- Beyoğlu, S., "Osmanlı Deniz Hamamından Plaja", Tombak Dergisi, S. 30, S. 6-11, Şubat 2000.
- Beyoğlu, S., "Osmanlı Deniz Hamamları", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı 5, Yıl 3/2004, s:53-73.
- BOA, A. DVN. DVE(4) 8/7.
- BOA, A. MKT. MHM. 364/25 ve 422/37.
- BOA, A. MKT. NZD. 362/44.
- BOA, A. MKT. UM. 111/18.
- BOA, BEO 3566/267400.
- BOA, BEO 3597/269758.
- BOA, BEO 3699/277410.
- BOA, BEO 3707/277988.
- BOA, BEO 425/31861.
- BOA, BEO 425/31861.
- BOA, BEO 4494/336982.
- BOA, BEO 4528/339581.
- BOA, BEO 682/51094.
- BOA, BEO 71/5275.
- BOA, BEO. 1685/126306.
- BOA, BEO. 600/44957.
- BOA, DH. EUM. MEM 68/44.
- BOA, DH. EUM. MEM 72/57.
- BOA, DH. İD 38-2/48.
- BOA, DH. MKT 309/80..
- BOA, DH. MKT. 120/11 .
- BOA, DH. MKT. 1336/22.
- BOA, DH. MKT. 1508/119.
- BOA, DH. MKT. 1514/105.
- BOA, DH. MKT. 1636/106.

BOA, DH. MKT. 2003/120.
BOA, DH. MKT. 236/22.
BOA, DH. MKT. 236/22.
BOA, DH. MKT. 2482/75.
BOA, DH. MKT. 2511/120.
BOA, DH. MKT. 27/47.
BOA, DH. MKT. 2835/20.
BOA, DH. MKT. 2868/71.
BOA, DH. MKT. 391/21.
BOA, DH. MKT. 881/47.
BOA, DHH. EUM. AYŞ 54/85.
BOA, HR. TO 46/105.
BOA, HR. TO 475/35.
BOA, HR. TO 538/88.
BOA, İ. HR. 250/14885-1.
BOA, İ. HUS. 2/56.
BOA, İ. MVL. 560/25181-1.
BOA, İ. MVL. 560/25181-2.
BOA, İ. MVL. 560/25181-3.
BOA, İ. MVL. 560/25181-4.
BOA, İ. MVL. 560/25181-5.
BOA, İ. MVL. 560/25181-6.
BOA, İ.ŞD 100/59787-1.
BOA, İ.ŞD 59/3375-1.
BOA, İ.ŞD 91/5406-1.
BOA, İ.ŞD 91/5406-2.
BOA, İ.ŞD 96/5729-1.
BOA, İ.ŞD 96/5729-2.
BOA, İ.ŞE 14/27.
BOA, İ.ŞE 4/28.

BOA, İ.ŞE 8/15.

BOA, İ.ŞE. 1/24.

BOA, İMG NO:0145 0146 VE 0147 .

BOA, MVL 546/70.

BOA, MVL 563/2.

BOA, MVL 850/41.

BOA, MVL 875/11.

BOA, Ş D 2/12.

BOA, Ş D. DH 675/43.

BOA, Ş D. DH 699/16.

BOA, Ş D. DH 699/56.

BOA, Ş D. DH 2392/29.

BOA, Ş D. 708/4 .

BOA, Ş D. 766/18 .

BOA, ŞD 730/4.

BOA, ŞD 753/1.

BOA, ŞD 754/18.

BOA, ŞD77314.

BOA, ŞD 778/5.

BOA, ŞD 811/17 .

BOA, TFR. 1. AS 72/7161.

BOA, Y. A. HUS. 183/73 .

BOA, Y. A. HUS. 194/65 .

BOA, Y. EE. 44/111-1.

BOA, Y. EE. 44/94-1.

BOA, Y. MTV 157/28..

BOA, Y.A. RES 108/48.

BOA, ZB. 56/2.

Derleme, "İstanbul Plajları", Albüm, Haziran 1998, S. 5, S. 10-21.

Derleme, "Yeni Plaj Ve Kampları İle İstanbul", Hayat Dergisi, 25 Temmuz 1966

- Ergin, O. N., Mecelle-İ Umur-İ Belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, Cilt 1-9, İstanbul 1995 .
- Ersöz, C., "Karaya Vuran Plajlar", Cumhuriyet Dergi, S. 18-20, 26 Temmuz 1987.
- Es, H. F. , "Eski Deniz Hamamları", Hürriyet, 2 Ağustos 1987.
- Es, H. F. , "Yaşadığımız İlk'ler", Yıllar boyu Tarih, Temmuz 1979 S. 7, S. 30-33.
- Evren, B., "Florya Plajı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, S. 326, İstanbul 1994.
- Evren, B., "İstanbul Denizle İlişkisi: Tanışma, Buluşma, Ayrılık", Cumhuriyet Dergi, S. 326, S. 14-16, 21 Haziran 1992.
- Evren, B., "İstanbul Plajları", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.
- Evren, B., "İstanbul'un Deniz Hamamları", Türkler, C.15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Evren, B., Galata Köprüleri Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.
- Eyice, S., Eski Galata Köprüsü Sempozyumu, S. 50, İstanbul 1990 .
- F.B.,From Scarborough to the Seychelles, How The Seaside Emerged As The Holiday Destination Of Choice. 16 Ekim 2016.
- <https://www.economist.com/blogs/prospero/2016/11/scarborough-seychelles>
- Fikret , A., "Deniz Hamamlarından Plaja", Tan Gazetesi, 9 Ağustos 1941.
- Grall, V.,Victorian Prudesand their Bizarre Beachside Bathing Machines. 15 Nisan 2014.
- <http://www.messynessychic.com/2014/04/15/victorian-prudes-beachside-bathing-machines/>
- Gül, H. İ., Terkos Su Şirketi , MÜ. Sos.Bil.Enst. Basılmamış Doktora Tezi 2009.
- Gül, H. İ., İstanbul Su Şirketinin Su Verme Serüveni Ve Bazı Maddelerinin Tahlili Ve Karşılaştığı Zorluklar. Bülent Ecevit Üniversitesi, Uluslararası İktisat İşletme Yönetim Dergisi Cilt 7, Sayı18, 2012.
- Güngör, S., "Haremde Selamlık", Yedigün, 18-Tem, S. 332, S. 6-7.
- Harrison, S.,Scarborough Spa and the First British Seaside Resort: Part I. The Yorkshire Journal, Spring Issue, 2010.
- <https://theyorkshirejournal.files.wordpress.com/2017/04/theyorkshirejournal-2010-01.pdf>
- Harrison, S.,Scarborough Spa and the First British Seaside Resort: Part II. The Yorkshire Journal, Spring Issue, 2012.
- <https://theyorkshirejournal.files.wordpress.com/2017/04/theyorkshirejournal-2012-01.pdf>
- Işın, E., İstanbul'da Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Koçu, R. E., "Beyazpark Gazinosu Ve Deniz Banyosu", İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, S. 2623, İstanbul 1961.
- Koçu, R. E., "Büyükada Değirmen Plajı", İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, S. 3204 İstanbul 1963.
- Koçu, R. E., "Büyükada Yörükali Plajı", İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, S. 3212, İstanbul 1963.

- Nybergh, T., Victorian Beach Life: Photos of 19th Century Bathing Machines in Operation. 2015.
<http://whizzpast.com/photos-19th-century-bathing-machines>
- Pamuk, Ş., Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1999.
- Pardoe, J., The Beauties Of The Bosphorus, London, 1838.
- Sahillioğlu, H., Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740, Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1965.
- Sahillioğlu, H., Kuruluşundan 17. Asrın Sonuna Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1958.
- Sperco, W., Yüzyılın Başında İstanbul, İstanbul Kütüphanesi, İstanbul 1989.
- Şahin, K., "Deniz Hamamları", Vakıflar Dergisi Sayı: XXIII, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994, S. 243-253..
- Şehsuvaroğlu, H., İstanbul Köprüleri, Cumhuriyet Yayını, İstanbul 1953.
- Temel, M., İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Ankara, 1998.
- The Economist., F.B. 16 Kasım 2016. Prospero. From Scarborough to the Seychelles. How The Seaside Emerged As The Holiday Destination Of Choice.
- Tınç, L., "Denize Nasıl Girdiler?.", Popüler Tarih, Yıl: 6, Sayı: 2005/58, İstanbul, pp. 48-53.
- Tuğlacı, P., Tarih Boyunca İstanbul Adaları, Cem Yayınevi, İstanbul 1989. Makaleler.
- Tutel, E., "Buyrun Plaj Sefasına... Ve De 100 Yıl Öncesinin Deniz Hamamına", Yıllar boyu Tarih, Haziran 1979 S. 6, s. 28-33.
- Tutel, E., Gemiler...Suvariler...İskeleler..., İletişim Yayınları, İstanbul 1998 .
- Tutel, E., Şirket-i Hayriye, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Victorianna Magazine., Bathing Machine - How to Cover-Up Properly at the Beach. Web.
www.victoriana.com/Etiquette/bathingmachine.htm.